

ЕРОТИЗАЦИИ НА ЖЕНСКИТЕ КОСИ В ЦИКЪЛА „ЦАРИЦИ НА НОЩТА“ НА П. К. ЯВОРОВ

Боряна Владимирова

Институт за литература – БАН

Резюме. Статията изследва образа на женските коси в поетичния цикъл на Яворов „Царици на нощта“. Фокусът е насочен върху поемите „Клеопатра“ и „Сафо“. В тях е анализиран еротичният символизъм, който косите притежават. В текста се щрихира и диалогизирането между Яворовия цикъл и цикъла „Царици на нощта“ на Кирил Христов, като са упоменати и прилики между двата поетически цикъла. Проследява се и в творчеството на кои други поети присъства образът на Клеопатра (Емануил Попдимитров и Людмил Стоянов). Статията маркира съвсем бегло и генезиса на българската еротична поезия, а също и апологизацията на женските коси в поезията на Яворов, които най-ярко са представени в поемата му „Сафо“.

Ключови думи: жена; коса; символизъм; Пейо Яворов; еротизъм

В настоящото изследване ще бъде разгледан Яворовият цикъл „Царици на нощта“, състоящ се от „Месалина“, „Клеопатра“ и „Сафо“. Акцентът ще падне върху първите две поеми, защото в тях образът на женските коси се откроява в своята символна натовареност именно по посока на еротизацията.

Във връзка със заглавието на този цикъл следва да се изтъкне, че изборът на автора да използва фигурата „царици“ – с целия понятийно-асоциативен спектър, свързан с нея, до голяма степен произтича от поетиката и идейния свод на символизма, който клони към понятия, образи, думи, свързани с представата за царственост и особено – за царската власт. Малка, но знакова част от примерите за тази специфика са: „царствен трон“ („Проклятие“, Яворов), „Легенда за разблудната царкиня“ (Дебелянов), „Regina mortua“ (Теодор Траянов), „Рицарски замък“ (Христо Ясенов).

Другата ключова дума в заглавието – „нощ“, е с високофреквентна употреба и символно натоварена осмисленост в творчеството на Яворов. Нощта в поезията на този автор е основна фигура – „израз на непрозирните тайни на света“.

Тук е добре да се отбележи, че в българската поезия съществува и друг известен поетически цикъл с името „Царици на нощта“, който е написан през 1937 г. от поета Кирил Христов и открито диалогизира с едноименната Яворо-

ва творба. Кирил-Христовият цикъл е изграден от дванадесет сонета и представява поетизация на средновековната българска история.

Общото между двата цикъла е „мотивът за сластолюбието и страстта като същност на жената“. В този смисъл, а и поради редица други отявлени тематични податки, цикълът „Царици на нощта“ на Кирил Христов може да бъде разгледан и като „умножаване на образа на Месалина“ от Яворовото произведение (Nikolov, Tsanov, 1996: 12).

Другата особено запомняща се Яворова „царица на нощта“ – Клеопатра, пък е героиня на цяла серия символистични стихотворения в българската поезия. (Поетите Людмил Стоянов и Емануил Попдимитров имат произведения, посветени на прословутата египетска царица.)

Образът на тази древна изкусителка вълнува и интригува поетите символисти и някои от тях пишат едноименни произведения. Те се насочват към нейния образ, защото е една от най-известните *femme fatales* на античния свят. От друга страна, нейният образ внася така обичания от символистите екзотизъм (наследство от романтическата чувствителност).

Людмил Стоянов също пише произведение, в което присъства името на древноегипетската царица. То е част от цикъла „Еолова арфа“ и се нарича „Смъртта на Клеопатра“.

В Яворовата „Клеопатра“ се наблюдава поведение на нарцистична царица с автоеротични елементи на преживяването. В конкретния случай (но това е типична, репрезентативна ситуация) медиатор между желанието и обекта на желание се явява огледалото, в което царицата с автоеротична наслада разглежда буйните си коси, символизиращи нейната полова мощ. Естетизираната гледка в огледалото, от своя страна, засища сладострастието на легендарната царица.

Клеопатра

Пред сребърното огледало тя
раздра лукаво – траурна одежда,
изтръпнала в съмнение и страх:
„Кажи, метал, на старостта ноктете
докоснаха ли царствен ствол? Крилете
на времето ли са навели с прах
златокоронна палма? Или есен,
дошла несетно, звездолистен клон
с увехнал плод накичи... и несвесен
сън още ме лелей на рухнал трон?“ –
И дигна тя глава. Талази смолни
низпаднаха в безредна красота
и мрамора на жадна голота
заляха светнали и волни.

Но да се върнем на Яворовите „Царици на нощта“, които зададоха отправната точка за проследяването на всички тези образи и значения и които до голяма степен са дали импулс за възникването на повечето от тях – ако не пряко, както е при Кирил Христов, то поне като атмосфера, дух, поетическа посока. Всяка една от героините в Яворовия цикъл е пример за „нарушаване на стереотипа на женското поведение“ (Licheva, 2000: 158). Те впрочем изобщо са „извън нормата“ – в духа на общата ценностна доминанта на романтизма, която много често се мери и с наличието на екзотизъм. И тук е мястото да обърнем внимание, макар и съвсем мимоходом, на особеното значение на имената на женските персонажи в ранното и късното поетическо творчество на Яворов – те притежават „характера на орнамент, носят екзотизъм, те или са фолклорно маркиран белег, или презентират екзотичността на наложили се културни пластове“. В един по-едър план в конкретния случай с „Царици на нощта“ самият избор на героините внушава другост, екзотика.

В този контекст цикълът „Царици на нощта“ е важен и с оголеното поетическо влечение към различното, и с това, че чрез него „поетът отваря хоризонтите към засиления интерес към еротичното и женската голота“ в българската поезия.

Българската лирика е подчертано свенлива по отношение на представяне на интимния свят на жената – на света, свързан с нейните сексуални възделения. И както отбелязва изследователката Анна Алексиева, „до периода на Възраждането любовта, плътското удоволствие, сексуалността не се превръщат в тема на българската литература“ (Aleksieva, 2012: 39). Едва Петко Славейков разбива тази преграда от задръжки и предразсъдъци в българските представи за поетическите прояви на любовното. Той е „първият, който активира езиковия пробив, очертавайки границите на българското еротично пространство“ (Aleksieva, 2012: 17). В стиховете си старият Славейков дори стига до цинична непристойност към обекта на желанието си. Примери за това има в книгата му „Песнопойка“ (Песни, зети от Славейчето):

Между ненки да припадна, да умра.
Не ща остани сал на тебе този свят;
прецавтява и хубостта като цвете;
дай я мени да ся радвам дор съм млад

сал⁴ ненките и двете.
Аз по мирджанени зрънца
с уста ще ги погладя.

Друг поет, който посяга към „забранената“ тема, е Кирил Христов, при когото открито се осъществява „поетизирането на усещанията за любовен екстаз“ (Benbasat, 1995: 32). Сред поетите символисти забележителни репре-

зентации на женската сексуалност оставят Димитър Бояджиев – в стихотворението си „Пантера“, и Димчо Дебелянов, който в „Лъст“ гравитира към темата за „хищно-разголената жена“. Но разбира се, водеща емблема на модернисткия поетически модел на еротичното са Яворовите „Царици на нощта“.

Важен мотив в цикъла „Царици на нощта“, и по-конкретно в стихотворението „Клеопатра“, е мотивът за съзерцаващата се пред огледалото жена. Той се среща още в поезията на Овидий, където е описана Сафо, която се оглежда в огледалото и се наслаждава на собствения си лик. Друг много известен пример в тази посока е мащехата на Снежанка, на която огледалото служи съвсем не само за да „шпионира“ алтернативата си (в образа на доведената дъщеря), но също – и преди всичко – за да задава и всеизвестния си нарцистичен въпрос: „Огледалце, огледалце на стената, коя е най-красива на земята?“. Огледалото в „Клеопатра“ би могло да се тълкува като заместител на мъжкия поглед, който е търсен и желан от известната изкусителка. Чрез тази вещ тя иска да докаже валидността на прочутата си красота. Изправянето пред огледалото е акт на изправяне пред страха от остаряването и желанието за обективна истина, каквато може да ѝ даде само то. Тази оглеждаща се жена навлиза в териториите на автоеротизма през лукавото раздиране на траурната си одежда. Това действие е агресия и фаталност, насочени към самата нея, а траурът е вид маска и също действа съблазняващо. Така се натъкваме на друга знакова роля на женските коси (пак из спектъра на еротизацията) в българската лирика на XX в. И тя е свързана с функцията на косата като участник в „съблазняващия траур“.

Ключът към женската красота и в частност – към красотата на Клеопатра, се „крие“ в нейната коса, която по недвусмислен начин откроява доминацията ѝ в сферата на естетическите критерии. „Смолните талози“ (Талаз, тур. talaz от гр. thalassa „море“) символизират надигащата се сексуална вълна у изкусителката и валидизират нейната неувяхваща красота. Тя държи на женствеността си, с която е омайвала мъжете, защото, ако тя изчезне, сякаш част от нея ще липсва. Страхът от старостта у жената е всъщност страх от изчезване.

А ако се приеме, че разпуснатите коси принадлежат на един друг свят – на света на нощта и смъртта, то неслучайно Клеопатра разпуска тъмните си коси и това може да се интерпретира като податка, която води към предсмъртен акт.

Ако в разгледаните досега произведения косата присъства, за да отпрати към различни тълкувания, то в „Сафо“ е осъществена по своеобразен начин апология на женските коси. (Други български поети, които открито апологизират женските коси в произведенията си, са Емануил Попдимитров – „Косите ти“, и Христо Смирненски – „Рицари“, „На златните къдри“. А сред множеството примери из западноевропейската поезия бих отделила Шарл Бодлер и Стефан Маларме, всеки от които пише стихотворение, омасловено „Косата“.) И така, Яворовата „Сафо“ първа в българската лирика разгръща апологията на женските коси като своя тема.

Сафо

„И, Атис, – ето, що ли,
кажи, що друго като твоята коса
би могъл смъртен от безсмъртните да моли?
Кълна се в тебе, нивга утрenna роса
не е по-светли на зората отразила
припламналите къдри. И ръце кои
за покривало на богиня тая свила
тъй нежна са изпрели? Свилени струи
сред тях две бели гълъбици са заспали...“

В цикъла „Царици на нощта“ отчетливо се откроява и мотивът за еротизирани женски коси. Той е изразен най-вече в поемите „Клеопатра“ и „Сафо“.

В първата този мотив е свързан с акта на самооглеждане, с валидизирането на впечатляващата красота на египетската царица, която е описана като „та-лази смолни низпаднаха в безредна красота“. Елементите на еротизацията на женските коси са свързани още и с автоеротичността и самонаслаждението на царицата от собствения ѝ лик.

А в поемата „Сафо“ еротизмът, с който е пропита цялата поема, е изграден от цялостната визия на жената. Той е концентриран в образите на гърдите и косите на Атис, която е любимата на Сафо. Еротичността, която привнася образът на гърдите в поемата „Сафо“, е някак по-очевидна, докато образът на женските коси представлява едно второ равнище, закодирана форма на желанието, защото косата може да е натоварена със сексуална символика, но тя е неин завоалиран носител.

В Яворовото произведение косата е олицетворение на божествен дар и нищо по-безценно не може да бъде измолено. (Тук бих направила една свободна алюзия с индуисткото вярване, което свързва косата със света на боговете, учейки, че всички ние живеем в божествено пространство, тъй като косите на бог Шива изграждат Вселената (Gheerbrant, Chevalier, 1995: 522).

Светлите коси в стихотворението „Сафо“ са не просто дар, а аналог на творение на боговете, защото са представени като изпредени струи, които извеждат любимата до ранг на богиня. Нужно е да се зададе въпросът защо косата е толкова ценна? Това е така, защото тя в най-голяма степен символизира венета на красотата на жените. Образът на женските коси подсилва естетическото преживяване, което жените отключват в сетивата на срещуположния пол. А това допринася за идеализацията им в своеобразно съкровище, което прониква в митологичното мислене на даден народ. (Друг митологичен пример за това е скандинавската богиня Сиф, чиято коса символизира съкровище, което става обект на похищение – отрязване.)

Свързващото звено между трите произведения от цикъла „Царици на нощта“ е женската сексуалност, която Яворов разкрива през различни перспекти-

ви – любовта на една жена към три различни типа мъже („Месалина“), хомо-еротичната любов („Сафо“) и автоеротичните преживявания („Клеопатра“). Тези компоненти правят Яворовия цикъл без аналог в лириката ни сред съвременниците му.

В заключение може да се каже, че въпреки многообразните подстъпи на Яворов към осмислянето на женските коси в поезията му се наблюдава предпочитание към визията на жената със спуснати коси. Ключът на четенето им при този поет отвежда към най-различни символизации. Те могат да носят внушението за съблазън, за похищение/поруговане на жената, за различни емоции, сред които особено необичайна и запомняща се е гневът, за еротични апологизации. Яворов има афинитет към използването на клиширани форми на описание на женските коси, които той преобръща по новаторски начин, запазвайки в основата клишето. Така русокосата жена и нейната коса, която в поезията на повечето символисти е уподобена със злато или наречена златна, при Яворов е описана като „поток от злато“ („Маска“); косата като коприна е определена като „коприната на твоята коса“ („Песен на песента ми“); а близкият образ на свилената коса е „свилени струи“ („Сафо“). Също така при този поет се наблюдава сдвоеният образ на еротиката и женската коса. В произведенията, в които се появява образът на женските коси, те винаги са еротизирани. Това се наблюдава и в такива редки вариации на образа като например в стихотворението „Проклятие“, където фигурира мрачната еротика. Тук тя е внушена именно през образа на разметнатите женски коси.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексиева, А. (2012). *Българската поезия от 40-те и 50-те години на XIX век. Роли на субекта*. София: Кралица Маб.
- Ангелова, С. (2013). Името на жената в поезията на П. К. Яворов// *LiterNet*, 21.03.2013 <https://litenet.bg/publish8/sangelova-damianova/javorov-zhenata.htm>
- Бенбасат, А. (1995). *Еротиката у Кирил Христов*. София: Св. Климент Охридски.
- Личева, А. (2000). Яворов: Енциклопедия на различията. В: *Българска литература – фигури на четенето*, София: Фигура.
- Николов Н. & С. Цанов, (1996). „Царици на нощта“ от Кирил Христов като поетизация на българската средновековна история. *Български език и литература*, кн. 6, стр. 12.
- Панайотова, М. (2003). Аспекти на алиенацията в „Сенки“ на П.К. Яворов – В: *LiterNet* [онлайн] 16.05.2003 [прегледан 25.02.2019].
- Шевалие, Ж. & А. Геербрант. (1995). *Речник на символите*. София: Издателска къща „Петриков“.

REFERENCES

- Aleksieva, A. (2012). *Bulgarskata poeziya ot 40-te i 50-te godini na XIX vek. Roli na subekta*. Sofia: Kralica Mab.
- Angelova, S. (2013). Imeto na zenata v poeziqta na P. K. Yavorov//*LiterNet*, 21.03.2013 <https://litenet.bg/publish8/sangelova-damianova/javorov-zhenata.htm>
- Benbasat, A. (1995). *Erotikata u Kiril Hristov*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski
- Chevalier, J. & A. Gheerbran (1995). *Rechnik na simvolite*. Sofia: Izdatelska kushta Petrikov.
- Licheva, A. (2000). Yavorov: Entsiklopedia na razlichijata. – In: *Bulgarskata literatura – figuri na cheteneto*. Sofia: Figura.
- Nikolov N. & S. Tsanov, (1996). „Tsaritsi na noshtta“ ot Kiril Hristov kato poetizatsiya na balgarskata srednovekovna istoria. *Balgarski ezik i literatura-Bulgarian language and Literature*, 6, p. 12.
- Panayotova, M. (2003). Aspekti na alienatsiyata v „Senki“ na P.K. Yavorov – V: *LiterNet* [online] 16.05.2003 [pregledan 25.02.2019].

EROTIC SYMBOLISM OF WOMEN'S HAIR IN THE POETIC CYCLE “QUEENS OF THE NIGHT” BY YAVOROV

Abstract. The article examines the image of women's hair in Yavorov's poetic cycle “Queens of the Night”. The focus is on the poems “Cleopatra” and “Sappho”. They analyze the erotic symbolism that hair has. The text also outlines the dialogue between the Yavorov's cycle and the cycle “Queens of the Night” by Kiril Hristov, mentioning similarities between the two poetic cycles. The image of “Cleopatra” is also traced in the works of poets Emanuil Popdimitrov and Lyudmil Stoyanov. The article very briefly marks the genesis of Bulgarian erotic poetry, as well as the apologization of women's hair in Yavorov's poetry, which are most vividly presented in his poem “Sappho”.

Keywords: women; hair; symbolism; Peyo Yavorov; eroticism

✉ **Boriana Vladimirova, PhD student**

Institute for Literature
Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski prohod Blvd. bl. 17, fl. 7-8
Sofia, Bulgaria
E-mail: borianna_vlad@abv.bg